

Тема: Глобальна економіка (II частина)

План:

1. Виробництво сільськогосподарської продукції у світі.
2. Видобування й споживання паливних мінеральних ресурсів, світові ринки вугілля, нафти та природного газу.
3. Глобальні ланцюги доданої вартості у виробництві чорних металів, алюмінію, міді; чинники та форми спеціалізації країн.
4. Сучасна географія виробництва транспортних засобів, електроніки, фармацевтичної продукції, чинники участі національних економік у глобальних ланцюгах доданої вартості.

Виробництво сільськогосподарської продукції у світі. На розвиток сільського господарства впливають *природні, соціальні, економічні* чинники. Серед *природних* чинників найбільше значення мають кількість і якість земельних ресурсів, кількість та режим випадання опадів (особливо впродовж вегетаційного періоду — частини року, коли можливі зростання й розвиток рослин), температура повітря та її зміна в часі, тривалість безморозного періоду, забезпеченість водними ресурсами, особливості рельєфу. Важливе саме їх поєднання, оскільки, наприклад, високі показники сумарної сонячної радіації за відсутності достатньої кількості опадів та з низьким рівнем забезпеченості водними ресурсами не можуть стати основою для організації ефективного сільського господарства.

Серед *соціальних* чинників зазначимо забезпеченість сільськогосподарського виробництва висококваліфікованими працівниками, структуру населення сільської місцевості (зокрема вікову), рівень розвитку соціальної інфраструктури (заклади торгівлі, охорони здоров'я, освіти тощо), купівельну спроможність населення країни, яка значною мірою визначає попит на продукцію.

Серед *економічних* чинників велике значення має загальний розвиток економіки країни, адже сучасне сільське господарство тісно пов'язане з іншими виробництвами.

На розвиток сільського господарства, урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби істотно впливає характер аграрних відносин.

Значна частина країн (передусім високорозвинених) підтримує сільськогосподарських виробників. Це здійснюється різними шляхами: від прямих виплат у вигляді субсидій за землю до гарантії мінімальних цін та обмежень на імпорт продукції з інших країн.

У межах ЄС діє єдина сільськогосподарська політика. Це система допомоги сільськогосподарським виробникам із метою підтримання продовольчої безпеки, високого рівня життя фермерства та виробництва якісної продукції за справедливими цінами. На це витрачається понад 50 млрд євро на рік.

Основні особливості просторової організації (географії) виробництва сільськогосподарської продукції у світі. Потужними її виробниками є найбільші за розмірами й кількістю споживачів країни, зокрема Китай, Індія, США, Бразилія, Індонезія. Крім США, серед світових лідерів низка інших високорозвинених країн із підприємницьким високотоварним виробництвом: Франція, Німеччина, Велика Британія, Канада, Австралія. У країнах, що розвиваються (крім названих вище), також значні обсяги продукції виробляють Пакистан, Нігерія, Іран, Таїланд, В'єтнам.

Здебільшого для них характерні: низька забезпеченість сільськогосподарською технікою, добривами та засобами захисту рослин, переважання рослинництва й невеликих земельних ділянок.

У *рослинництві* із зернових культур основне значення мають пшениця, кукурудза та рис, які називають головними «хлібами» людства. Найбільшими виробниками пшениці є Китай, США, Індія, Росія, Франція, Канада, Україна.

Найбільше пшениці на одну особу виробляють Австралія, Канада, Франція та Україна. Основні постачальники пшениці на світовий ринок — Північна Америка, Європа, Австралія, окремі країни Азії. Основні імпортери — країни Північної Африки, Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Близького Сходу. Так, українську пшеницю у значних обсягах закуповує Єгипет.

Найбільшими світовими виробниками рису є Китай, Індія (разом вони забезпечують половину річного збору врожаю), Індонезія, Бангладеш, В'єтнам, Таїланд. Загалом на перші шість країн припадає понад 75% зібраного врожаю цієї культури.

Більше половини врожаю кукурудзи дають країни Америки, у тому числі США — понад третину. Значними її врожаї є також у Китаї та Бразилії. США — безперечний лідер і з експорту кукурудзи. Україна входить до трійки найбільших експортерів зерна у світі (це не тільки пшениця, але й кукурудза).

Із *технічних культур* найбільше значення має вирощування волокнистих, олійних і цукроносних рослин. Серед волокнистих безумовним лідером є бавовник. Його провідні виробники — Китай (приблизно 25% світового обсягу), Індія, США, Пакистан, Узбекистан. Разом ці країни виробляють понад 70% усієї бавовни. Лідерами в постачанні бавовни-

волокна на зовнішній ринок є США, Індія, Пакистан, Узбекистан, Бразилія, Австралія.

Близько половини збору сої припадає на Північну Америку (у тому числі США — 34%), ще третина — на Південну Америку, а на Азію — менш ніж 20%. Україна входить до першої десятки. Завдяки попиту соя є важливим товаром на світовому ринку. Експортується майже 1/4 загального збору. Головні експортери — США, Бразилія, Аргентина, найбільший імпортер — Китай.

Україна є провідним виробником соняшнику й найбільшим експортером його насіння. Серед інших країн виділяються Франція, Нідерланди, Аргентина, Китай, Росія.

Майже половина світового виробництва цукрової тростини припадає на Бразилію та Індію. Цукрового буряку найбільше збирають у Україні, Франції, США, Німеччині, Росії.

Найважливішою складовою *тваринництва* є *скотарство* — розведення великої рогатої худоби, а також зебу й буйволів. За розмірами поголів'я перше місце посідає Індія (209 млн голів). Проте скотарство тут малопродуктивне та через релігійні вірування місцевих жителів — індуїзм і буддизм — має переважно молочний напрям. На другому місці — Бразилія (208 млн голів). У цій країні скотарство має товарний характер, значна частина продукції (у першу чергу м'яса) вивозиться за кордон. На третьому місці — Китай.

На Китай також припадає майже половина поголів'я свиней. Свинарство поширене і у високорозвинених країнах (зокрема в США, Іспанії, Німеччині), а також у Бразилії, В'єтнамі, Росії, Мексиці. Найбільшими експортерами свинини є європейські країни та Китай.

Видобування й споживання паливних мінеральних ресурсів, світові ринки вугілля, нафти та природного газу. На вугілля, нафту й природний газ припадає 90% первинних джерел енергії. Вугілля видобувають у 70 країнах, а на світовий ринок надходить тільки 15%. Найбільшими виробниками цього палива є Китай (понад 45% видобутку у світі), США, Індія, Австралія, Індонезія, Росія, ПАР, Німеччина, Польща. Половина цих країн і споживає майже всю свою продукцію, ще половина відправляє значну частину на експорт. Китай та Індія є й імпортерами, також вугілля закупають Японія, Південна Корея, низка європейських країн. На п'ять країн — Китай, Індію, США, Японію та Росію — припадає понад 75% світового споживання вугілля.

Понад 90% загального обсягу експортованого вугілля транспортується морським шляхом. Це вугілля має два основні ринки збуту: Атлантичний

(тут задіяні європейські країни-імпортери, зокрема Нідерланди, Німеччина, Велика Британія, Італія, Іспанія) і Тихоокеанський (Китай, Японія, Південна Корея, Тайвань, Малайзія, Філіппіни). У першому випадку основними постачальниками є США та ПАР, у другому — Індонезія та Австралія. Понад 3/5 усіх відомих запасів нафти зосереджено в Західній Азії (Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Кувейт, ОАЕ, Оман). З інших країн поза межами цього регіону своїми запасами виділяються Венесуела (світовий лідер за запасами), Канада, Росія, США, Мексика, Нігерія, Лівія. Отже, основна частина нафти зосереджена в країнах, що розвиваються. Це обумовлює значно більші обсяги її постачання на світовий ринок. Ще одна особливість — існування впливової Організації країн — експортерів нафти (ОПЕК). Її членами є: Венесуела, Ірак, Іран, Кувейт, Саудівська Аравія, Катар, ДР Конго, Лівія, Алжир, Нігерія, ОАЕ, Еквадор, Ангола, Габон, Екваторіальна Гвінея. Серед найбільших експортерів, що не належать до цієї організації, — Росія, Мексика, Норвегія. Головні імпортери нафти — Китай, США, Індія, Японія, Південна Корея, високорозвинені країни Європи.

Країни — лідери за видобутком нафти: на перші три країни (Саудівська Аравія, Росія, США) припадає понад третина виробленої у світі нафти. Найбільше нафти купують Китай, США, Японія, Індія, Південна Корея й низка високорозвинених європейських держав. Світове споживання нафти переживає серйозні зміни. В останні роки цей показник зростає швидкими темпами в Китаї (друге місце у світі після США) та Індії (четверте місце у світі). У значних обсягах нафту споживають Росія, Бразилія, Саудівська Аравія, Канада, Німеччина.

Лідер за запасами *природного газу* — Росія (1/3 запасів). Інші великі райони залягання природного газу — Західна Азія (на Іран і Катар разом припадає теж 1/3 світових запасів; великі родовища має й Саудівська Аравія), Північна Африка (Алжир і Лівія), Туранська низовина та район Каспійського моря (Туркменістан, Азербайджан), США.

На світовому газовому ринку намітилися дві основні тенденції: збільшення експорту скрапленого природного газу зі США (наслідок «сланцевої революції») та зростання значення цього виду палива, у тому числі як сировини для хімічної промисловості.

«*Сланцева революція*» — поняття, яке почало поширюватися в пресі з 2012 р. Воно пов'язане з упровадженням у США нових технологій видобутку природного газу з покладів сланцевих порід (сланцевий газ), а також нафти. «Сланцева революція» сприяла стрімкому зростанню видобутку цих паливних корисних копалин (у першу чергу природного газу).

Найбільшими експортерами природного газу у світі є: Катар, Росія (завдяки цьому країна — один із лідерів за ВВП на одну особу), Норвегія, Канада, Туркменістан, Алжир, Тринідад і Тобаго, Нідерланди.

У значних обсягах імпортують природний газ більшість високорозвинених країн Європи, Японія (найбільший імпортер у світі), Китай, Південна Корея, Туреччина, Індія, Тайвань, Сінгапур. США використовують не тільки свій природний газ, але й природний газ із Канади, Мексики та Алжиру.

Глобальні ланцюги доданої вартості у виробництві чорних і кольорових металів. Чинники та форми спеціалізації країн. Металургійна промисловість виробляє *чорні та кольорові метали*. Вони є найважливішими конструкційними матеріалами, які використовують у машинобудуванні та будівництві. Щонайменше 90% продукції припадає на *чорні метали*: чавун і сталь (це сплави заліза з вуглецем та домішками). Лідером за виробництвом сталі є Китай. Глобальні ланцюги доданої вартості у виробництві сталі (чавун є проміжним продуктом):

- видобуток і збагачення залізної руди;
- спікання залізної руди в агломерат (залізорудний концентрат);
- виплавка чавуну в доменних печах;
- виплавка сталі в кисневих конверторах або електropечах;
- виготовлення прокату, труб та інших виробів;
- реалізація кінцевого продукту.

Найбільші запаси залізних руд зосереджені в Бразилії, Австралії, Канаді, Китаї, Індії, Казахстані, Україні, Росії, Південній Африці, Швеції. Проте тільки частина з них спеціалізується на початкових ланках, у першу чергу це Австралія і Бразилія, які в значних обсягах постачають сировину на світовий ринок. Великими її імпортерами є країни ЄС, Японія й Південна Корея.

Прикладом ТНК, яка створює глобальні ланцюги доданої вартості у виробництві чорних металів, є «Арселор Міттал». В Україні їй належить комбінат «Арселор Міттал Кривий Ріг».

За останні десятиліття в географії підприємств чорної металургії сталися значні зміни. Вони були викликані тим, що головними чинниками їх розміщення поступово стають не тільки сировинний, але й інші чинники: транспортний (із цієї причини значна частина нових металургійних підприємств зараз споруджується в портах), споживчий, екологічний (металургія — брудне виробництво, а тому нові підприємства споруджуються в країнах, де менш суворе екологічне законодавство), працересурсний (використання дешевої робочої сили зменшує витрати на виробництво продукції).

На сьогодні у світі склалися три головні райони виробництва чорних металів:

1) *Східна Азія*, де особливо виділяються обсягами виплавки сталі Китай, Японія (відповідно перше і третє місце за виплавною сталі у світі) і Південна Корея. При цьому Японія спеціалізується переважно на випуску якісних марок сталі, а Китай і Південна Корея — масових. Виплавка сталі в цьому субрегіоні продовжує швидко зростати.

2) *Європа*, де найбільшими виробниками чорних металів є Україна, Німеччина, Росія. При цьому чорна металургія постсоціалістичних країн випускає переважно недорогі марки сталі, а високорозвинених країн — спеціальні, високоякісні, а тому дорогі види сталі. Також вони намагаються позбутися найбільш брудних, початкових стадій виробництва.

3) *Північна Америка*, де лідером за виробництвом чорних металів є США (третє місце у світі). Тут також переважає виробництво високоякісного металу.

Серед інших виробників, які розташовані поза межами трьох найважливіших районів чорної металургії, виділяються Індія, Туреччина, Бразилія. Найбільшими споживачами алюмінію є Китай (понад 40% світового споживання), США, країни ЄС, Японія, Південна Корея.

Технологія виробництва *кольорових металів* має свої особливості. Вони пов'язані з низькою концентрацією кольорових металів у руді порівняно із залізною (у багатих залізних рудах вміст металу понад 57%, у рудах кольорових металів — лише кілька відсотків), а також наявністю в руді кількох металів. Найбільш цінними алюмінієвими рудами є боксити. Найбільшими їх виробниками є Австралія, Китай, Гвінея і Ямайка. Дві останні країни здебільшого спеціалізуються на перших ланках виробництва. Боксити переробляють у глинозем (проміжна ланка виробничого ланцюга), а потім із нього отримують первинний алюміній. Цей процес базується на використанні значної кількості електроенергії. Тому алюмінієві заводи будують поряд із джерелами дешевої електроенергії — найчастіше гідроелектростанціями (найбільш яскравий приклад — Норвегія, яка спеціалізується на останніх ланках виробництва). Проте безперечним лідером у виробництві алюмінію є Китай, який використовує як власну, так і імпортовану сировину. Частина сировини Австралії йде на виробництво глинозему (у тому числі для експорту), інша переробляється в алюміній (у тому числі для власних потреб).

Найбільшими споживачами алюмінію є Китай, США, Японія, високорозвинені країни Європи. Україну в глобальному ланцюгу доданої вартості у виробництві алюмінію представляє Миколаївський глиноземний

завод. Він працює на сучасному обладнанні закордонного виробництва. Сировина здебільшого надходить із Гвінеї (близько 40% від загального обсягу), Австралії та Бразилії. Основний вид продукції — глинозем, який зараз переважно експортується.

Зазначимо, що наступним ланцюгом може бути виробництво алюмінієвих сплавів. Їх здебільшого виробляють у високорозвинених країнах і широко застосовують в аерокосмічній промисловості, а також у виготовленні металевих конструкцій і виробів, в експлуатації яких важлива їх мінімальна вага для відповідної механічної міцності.

Для отримання міді використовують руди із вмістом основного металу в середньому 2—3%. Спочатку мідні руди збагачують і отримують мідний концентрат із вмістом металу 35%. Потім відбуваються плавка та продування в конверторі для отримання чорної міді, останній етап — очищення від домішок (рафінування).

Найбільші родовища міді утворюють два «мідні пояси». Перший розташований в Африці на території ДР Конго й Замбії (ці країни спеціалізуються на початкових ланцюгах доданої вартості). Другий — на тихоокеанському узбережжі Америки в Кордильєрах та Андах (48% світових запасів міді). У першу чергу це Чилі та Перу, частина підприємств яких об'єднують усі ланцюги доданої вартості. На останніх ланках спеціалізуються такі високорозвинені країни, як Японія, Німеччина, США та Китай працюють як на власній, так і на імпортованій сировині.

Сучасна географія виробництва транспортних засобів, електроніки, фармацевтичної продукції. Чинники участі національних економік у глобальних ланцюгах доданої вартості. Важливим напрямом машинобудування є *транспортне*. Десята частина вартості продукції світової промисловості припадає на *автомобілебудування*. Явними лідерами наприкінці ХХ ст. були Японія та США, дещо відставали Німеччина та Франція. На початку ХХІ ст. до групи лідерів стрімко увірвалися спочатку Південна Корея, а потім Китай. Останній характеризується надзвичайно високими темпами збільшення обсягів виробництва. Зростання спостерігається і в ряді інших країн. Так, у десятці лідерів зараз немає Франції та Великої Британії, проте з'явилися Бразилія й Мексика. Звертає на себе увагу й те, що Китай, США та Японія виробляють більше половини автомобілів світу.

Розробка й виробництво сучасних пасажирських літаків — технічно складний, наукоємний, тривалий і дорогий процес. Тому кількість країн, що можуть вирішувати це завдання, обмежена. Це такі країни, як США, Франція, Італія, Німеччина, Бразилія, Росія, Канада, Велика Британія, Україна. Тільки

частина з них виробляє великі авіалайнери, що перевозять понад 150 пасажирів на відстані 4000 км і більше. У світі є два безумовні лідери — американський «Боїнг» і європейський «Ербас», між якими триває гостра конкурентна боротьба.

У виробництві регіональних літаків також два лідери — канадська компанія «Бомбардье» і бразильська «Ембраер».

Дуже незначною є кількість країн, що володіють технологіями з виробництва ракетної техніки та космічних апаратів. Серед них — США, Росія, Китай, Франція, Велика Британія, Індія, Україна.

Певні особливості має географія *суднобудування*. Виробництво морських суден орієнтоване на наявність портів, конструкційних матеріалів (сталі), можливості кооперування, вартість робочої сили. При цьому, на відміну від авіабудування, лідерами галузі зараз є країни Азії (Китай, Південна Корея, Японія). Дещо втратили свої позиції виробництва США (країна — найбільший виробник військових суден) і країн Західної Європи (тут будуються спеціальні технічно складні судна та великі пасажирські лайнери). Не змінилася тільки висока концентрація галузі — десятка лідерів виробляє понад 95% загального тоннажу морських суден.

Мал. Транспортне машинобудування.

Основними центрами виробництва рухомого складу для *залізниць* є країни Західної Європи, Китай, США і Японія. Досить великі потужності мають Індія, Австралія, Росія, Канада та Бразилія. Так, країни Західної Європи та Японія спеціалізуються на виробництві засобів швидкісного транспорту.

Для географії *електронної промисловості* характерна концентрація підприємств у Китаї, США, Японії, Німеччині, Нідерландах, Південній Кореї,

Мексичі, Сінгапурі. Так, найбільшими виробниками персональних комп'ютерів, що використовуються в побуті, навчанні та на виробництві, є Китай, США та Японія. Однак слід зважати, що комплектуючі для них виробляють і в інших країнах (це частина глобального ланцюга доданої вартості). Яскравим прикладом такої ситуації є виробництво продукції компанії «Епл». Основні компоненти для цієї продукції виробляють у Японії, Німеччині та Південній Кореї. Далі комплектуючі доправляють у Китай, де й відбувається завершальний процес складання. США є лідером у виробництві потужних суперкомп'ютерів, які, зокрема, використовуються з військовою метою.

Усе більшого значення набуває *фармацевтична промисловість*. Вона вирізняється надзвичайно високою концентрацією та значними витратами на дослідження, тому всі шість лідерів — розвинені держави: Німеччина, Швейцарія, США, Велика Британія, Бельгія та Франція. Швидко розвивається фармацевтична галузь в Індії та Китаї.